

48. ročník Olympiády v českém jazyce – finále

Ladislav Janovec, KČL TU v Liberci

ladislav.janovec@tul.cz

Klíčová slova: Olympiáda z českého jazyka, český jazyk, slovtvorba, syntax, sloh, mluvní projev

Key words: The Czech Language Olympics, Czech language, word formation, syntax, speaking

The 48th Czech Language Olympics – the final

The Czech Language Olympics took place in Želiv – the Pelhřimov district – this year and our paper informs about its proceedings, especially the final.

Po 46. ročníku, v němž se kvůli omezením v souvislosti s koronavirem uskutečnilo pouze školní a okresní kolo, a po 47. ročníku, který se konal celý online, a to včetně finále, proběhl letošní ročník Olympiády přes veškeré černé scénáře víceméně standardní formou, i když začal o něco později, než bývá zvykem. Úkoly pro jednotlivá kola společně připravovali stejně jako v loňském roce Karel Oliva, Marie Čechová, Alena Andrlová Fidlerová, Ladislav Janovec, Kateřina Rysová, Martin Hrdina a Jana Šindlerová, kromě poslední jmenované všichni pracovali také jako členové poroty ústředního kola.

V lednu 2022 se konalo školní kolo, okresní kolo v březnu a necelý měsíc po okresním kole proběhlo krajské kolo. Finále, tedy **ústřední kolo**, Olympiády v českém jazyce proběhlo 19.–24. června 2022 v ubytovacím zařízení Kocanda v Želivě na Pelhřimovsku, kde se konala rovněž poslední dvě finále před pandemií covid-19. V porovnání s dřívějšími léty bylo finále o den zkráceno, proto se úkoly, jejich zadávání, vypracovávání, opravování i prezentace výsledků musely výrazně urychlit a nezbyl čas ani na část obvyklého průvodního programu, jako je beseda s někým, jehož profese s češtinou úzce souvisí, odborná přednáška některého z porotců či delší vycházka do okolí.

Ústředního kola se zúčastnilo 52 finalistů (27 v první kategorii a 25 ve druhé), řešili jako vždy pět úkolů – dva slohové, dva jazykovědné a jeden mluvní polopřipravený projev.

První kategorie

V prvním jazykovém úkolu řešitelé rozdělovali do skupin podle uplatněného slovtvorného postupu devět slov, jež vyjadřovala obecný význam „uživatel internetu“, např. *internetonaut*, *internetoplavec*, *internetista*, *internetář*...¹ Pokud některé slovo nešlo k postupu jednoznačně zařadit, měli se pokusit popsat, jak vzniklo. Uvažování bylo omezeno podmínkou, že nemají brát v úvahu přejímání, ale vycházet z toho, že pro potřeby úkolu slova vznikla jakoby v češtině.² Dále měli posoudit prostředky,

¹ Zadaná slova byla vybrána ze slovníku neologismů MARTINCOVÁ, O. a kol. *Nová slova v češtině 1 a 2*. Praha: Academia, 1998 a 2004.

² Ve skutečnosti šlo u několika slov o přejímky, resp. adaptované přejímky z angličtiny, ovšem způsob vzniku by byl v češtině stejný, jako byl u slov v původním jazyce.

jež slovo utvářejí, záměr, s nímž slovo vzniklo, původ a produktivnost prostředků, spisovnost apod. Ze svých zjištění pak měli vytvořit shrnutí, v němž by uvažovali o vhodnosti a možnostech zadaných slov pro začlenění do slovní zásoby. V poslední části úkolu měli sami rozhodnout, které ze slov se opravdu v současné době používá, a svoji volbu odůvodnit.

Soutěžící si s úkolem poradili velmi dobře, téměř všichni zvládli první část a poměrně dost průkazně charakterizovali i jednotlivé prostředky. Určité nedostatky se objevily, pokud se účastníci rozhodli využívat termíny *činitelská a konatelská jména*³, v jejichž terminologickém významu tápali, a snažili se mezi jednotkami najít oba typy. Větší problémy některým činilo celkové shrnutí, protože aspektů, kvůli nimž může být slovo vyhodnoceno jako vhodné či nevhodné, je více a v některých případech se mohly objevit argumenty pro i proti.⁴ Potěšující bylo, že úmyslně poněkud zavádějící poslední dotaz zodpověděli téměř všichni správně – zadaná slova v úzu nejsou, jelikož není zapotřebí běžně pojmenovávat uživatele internetu v době, kdy je internet pro většinu lidí každodenní samozřejmostí. Někteří účastníci správně podotkli, že slova mohou být využita v určitém sociálním prostředí nebo ve specifickém typu textů. A pobyt v Želivě ukázal, že tomu tak opravdu je – rozhodně se některá zadaná slova začlenila na týden do vyjadřování soutěžících, zejména *internetíři* se pak objevovali i ve slohových úkolech, a dokonce i v příkladových větách druhého úkolu jazykového.

Druhý úkol první kategorie byl věnován problematice textové lingvistiky. Účastníkům byly zadány čtyři věty s konektorem (textovým spojovacím prostředkem) *totiž* a dva významy (funkce) tohoto konektoru, k nimž měli věty přiřadit. Poté dostali za úkol přijít na další dvě funkce tohoto slova, pojmenovat je, uvést synonymní prostředky a příkladovou větu. Poslední podúkol tvořily výpovědi rozdělené do čtyř skupin a účastníci se pokoušeli vymezit význam, který vyjadřovaly konektory, užitě ve výpovědích, a který byl společný pro všechny výpovědi ve skupině.

První část úkolu, tedy rozhodnout, zda v zadaných výpovědích *totiž* signalizuje význam „uvedení důvodu, vysvětlení“ nebo „přidání dodatečné informace“, zvládli téměř všichni. Většina z účastníků dokázala správně pojmenovat alespoň jednu další funkci (vycpávkové slovo, zpřesnění, omezení/rozšíření platnosti výpovědi a specifikace) a doplnit synonymní prostředek. Mnohým účastníkům se nepovedlo uvést příkladovou větu, která by korespondovala s vymezeným významem. Naopak jen s drobnými obtížemi soutěžící splnili poslední část úkolu: minimálně tři funkce prostředků ze čtyř uvedli téměř všichni. Je třeba říci, že i tento úkol byl vyhodnocen celkově jako spíš nadprůměrný.

Mluvní projev první kategorie si účastníci připravovali na téma *Na finále jsem si zapomněl vzít...* Postup byl u obou kategorií stejný – každý soutěžící se mohl po

³ Žáci jsou zjevně se slovtvornými kategoriemi seznámeni jen letmo (pokud vůbec), tudíž informace, že činitelská jména jsou motivovaná slovesem, zatímco konatelská podstatným jménem, byla pro účastníky při prezentaci vzorového řešení nová. Je také nutno říci, že užívání těchto termínů nebylo pro řešení úkolu třeba ovládat.

⁴ Na možnost protichůdné argumentace byli účastníci upozorněni a leckteří se ji snažili využít.

zadání tématu tři minuty připravovat a potom měl projev v rozsahu 1 minuty až minuty a půl přednést porotě. Účastníkům se tento úkol vyloženě povedl, a to dokonce více než druhé kategorii – většina projevů byla hodnocena nadprůměrně. Objevovaly se v nich pokusy o dialogičnost nebo zdařilé pokusy o vtip, projevy byly velmi dobře vypointované. A co si účastníci zapomněli vzít? Vedle předmětů denní potřeby, jako je pyžamo, plyšová hračka, knížka, repelent nebo kšiltovka, to byly rovněž odborné knihy (především mluvnice), ale i abstraktní skutečnosti – sebevědomí, odvaha, pracovní nasazení, pohoda, ale i tréma.⁵

První slohový úkol psali soutěžící první kategorie na téma *V korunách stromů*, útvar nebyl zadán, objevovaly se pokusy o úvahu, lyrizovanou prózu, ale i příběhy. Textům většinou bohužel chyběla originalita, nápad i živost. Sloh byl hodnocen celkově jako spíš průměrný.

Druhý sloh byl inspirován celodenním výletem do Lipnice, kde účastníci navštívili hrad, Haškův domek, zájemci se byli rovněž podívat na památník odposlechu, trosky Bílé věže nebo Haškův hrob. Tématem slohu byla *Noc na hradě Lipnice* a byl hodnocen rovněž jako spíše průměrný. Autoři se nedokázali oprostít od pověstí, jež si přečetli na hradě, v jednom případě autor stručně převyprávěl příhodu ze života Jaroslava Haška, kterou slyšel od průvodce na hradě. Z mnohých textů nebylo vůbec patrné, že by se děj odehrával v noci, u mnohých zase nebylo zřejmé, že je situován na hrad Lipnice.

Druhá kategorie

V prvním jazykovém úkolu soutěžící doplňovali další logický přívlastkový člen do věty *Knihy, v horní polovině chlopně zadní strany jejíhož přebalu je zpodobněn autor, ležela na policičce*. Pak zakreslovali její graf podle uvedeného vzoru. Dále dostali zadány tři obsahově podobné věty, z nichž poslední měla gramaticky nestandardní strukturu, a schémata těchto vět měli rovněž zakreslit. Nejnáročnější část úkolu spočívala ve větě *Do každé prodávané knihy je vložen kupon, který když při příštím nákupu odevzdáte u pokladny, dostanete desetiprocentní slevu*, protože v ní dochází k určitému překrytí grafů, kdy zájmeno *který* patří zároveň do obou vedlejších vět, ale v přívlastkové vedlejší větě, v níž je explicitně obsaženo, je užito ve formě, která neodpovídá gramatické struktuře této vedlejší věty. Soutěžící si s návrhy řešení poradili velice dobře, výsledky hodnocení úkolu byly nadprůměrné.

V dalším jazykovém úkolu dostala druhá kategorie krátkou báseň od Vladimíra Holana, která patří do cyklu *Z dětského světa*. Účastníci v ní měli rozpoznat mluvčího, adresáta a záměr autora. Dále dostali dva spojovací prostředky a měli rozhodnout, jaký význam ve větách vyjadřují. V poslední části úkolu měli vybrat z textu metafory, metonymie a synekdochy a vysvětlit jejich význam v textu. Hodnocení tohoto úkolu bylo celkově spíš průměrné. Soutěžící většinou postihli první část úkolu – uvědomili si úzký vztah mezi mluvčím a adresátem (pravděpodobně dospělý –

⁵ Účastnice hovořila skutečně o tom, že při projevu před porotou na finále postrádá tréma, kterou obvykle při mluvení před větším množstvím lidí trpí.

dítě), někteří postihli i další roviny adresátů, jako je autor sám (báseň může plynout jako vnitřní monolog) nebo vyšší moc, také většinou odhalili záměr – jde o varování před nebezpečím, a to konkrétním i obecným. Málokdo si při čtení básně však uvědomil, že první zadaný spojovací prostředek *jako* v ní nemá funkci přirovnávací, ale vyjadřuje ztotožnění (zařazení do kategorie stejných entit), naopak téměř všichni poznali, že spojovací prostředek *ať – nebo* má v textu význam slučovací. Nejhůře ovšem dopadala při hodnocení poslední část úkolu. Soutěžící našli velké množství obrazných pojmenování, ale zcela bezpečně poznali pouze synekdochu (*prsty, kůtky* zastupující celého člověka) a jednu z metafor (*prsten – tvar stočené zmiže*). Ostatní obrazná pojmenování zařazovali většinou k metafoře a metonymii poznávali spíše jen nahodile. Ani vysvětlení významu básnických obrazů v mnoha případech nebyla výstižná.

Při mluvním projevu druhá kategorie hovořila na téma *Koníček, kterému bych se chtěl(a) věnovat, ale...* Nejčastějším zdrojem inspirace byla umělecká oblast – hudba a hra na nástroj, divadlo, psaní knih, malování, a důvodem, proč se koníčku věnovat nemohou, byl především čas, nízké sebevědomí nebo nedostatek talentu. Dále se mezi tématy objevilo několikrát cestování, ale i např. šití. Projevy byly hodnoceny celkově jako nadprůměrně.

Naopak obě slohové práce v této kategorii byly hodnoceny jako průměrné. Soutěžící nejprve zpracovávali téma *Jak jsem potkal radost*, a to jako úvahu nebo jako vyprávění. Většinou šlo o klasický syžet, kdy u vyprávěče v určitém okamžiku nějaké cesty došlo k uvědomění si pocitu štěstí a radosti. Bohužel většině prací chyběla pointa nebo byl závěr příliš banální či moralizující. Za neoriginálnější práce považujeme sloh o zvonu, který dostal své srdce až dodatečně, a o radosti-stařeně, která stárne tím, jak člověk ztrácí schopnost se radovat.

Další sloh inspiračně čerpal rovněž z výletu. Druhá kategorie jela do Vlašimi, kde navštívila zámecký park, aby se seznámila s relikty romantické parkové architektury, potom muzeum na faře v Kondraci a následně vystoupala na horu Blaník. Tématem slohu bylo *Stalo se na faře v Kondraci* a účastníci téma měli zpracovat jako scénku, resp. úsek divadelní hry. Zjevně byla pro účastníky velkým zážitkem průvodkyně, neboť se objevovala hned v několika scénkách, ale autoři se nechali inspirovat i dílčími informacemi – třenice faráře s hospodyní, farář a jeho láska apod. Výstavba dramatu se dařila, ale bohužel některým příběhům chyběla především pečlivější zpracovanost syžetu.

Poslední den soustředění se už pouze vyhlašovaly výsledky a po obědě se účastníci rozjeli domů. Vítězkou první kategorie se stala Mariana Mohelská (ZŠ Zbýšov), na druhém místě se umístila Nikola Šmídová (Gymnázium Ústavní, Praha) a na třetím Zuzana Pažoutová (Gymnázium a SOŠ Jeronýmova, Liberec). Ve druhé kategorii se na prvním místě umístila Eliška Zemanová (Gymnázium a SOŠ Rokycany), na druhém Lucie Pejšová (Gymnázium Soběslav) a na třetím Adéla Černá (Gymnázium Pardubice).

I když práce bylo vzhledem k rozsahu finále velmi mnoho, účastníci dostali čas i na volnočasové aktivity. Hráli různé kolektivní i individuální hry, byl pro ně připraven jako každý rok volejbalový turnaj, sami participovali na táborových novinách, v nichž pečliví pozorovatelé s vtípem glosovali dění na Olympiádě, po večerech se hrály scénky inspirované zážitky na finále, byla s laskavým humorem parodována práce poroty, průvodců a řidičů autobusů na výletu, karikována kuchyně, oživeny gramatické úkoly a slohy apod.

Za organizaci finále musíme rovněž poděkovat M. Tužilové a J. Ondráčkovi, kteří zastupovali hlavní organizační instituci NPI a snažili se nám maximálně pomoci s řešením problémů a především s organizací výletů – se zamluvením návštěv objektů na poslední chvíli, ale i s návštěvou kláštera večer po příjezdu.

Hned první den jsme se ovšem dozvěděli poměrně nepříjemnou zprávu. NPI od příštího roku nebude organizátorem většiny soutěží, které tento rok zajišťovalo, a hledá se pro ně nové institucionální zajištění. To se týká i Olympiády v českém jazyce, jejíž příprava je velice časově náročná. Snad se už podařilo najít vhodný subjekt, který je ochoten se o OČJ postarat, aby nadále mohla pokračovat formou, na niž jsou všichni zvyklí, a nestala se pouze další anonymní polo odbornou aktivitou na internetu (viz předchozí článek M. Čechové). Přes mnohé výhody, které nabízí online prostředí (včetně finančního), je nesporně prezenční podoba přínosná jak pro soutěžící, tak pro porotce. Po skončení akce se jeden z účastníků, který se do finále proboujel již poněkolikáté, přišel s porotou rozloučit a poděkovat za to, že si uvědomil, že právě účasti ve finále, možnost přímé debaty s porotci i větší množství času stráveného s porotou ho velice posouvají v jeho uvažování o jazyce a zlepšují jeho znalosti. Pro porotu je zase důležité mít možnost s účastníky pracovat přímo, odpovídat na jejich dotazy, což bylo při online podobě omezeno.

Celkově lze zhodnotit práce soutěžících v ústředním kole jako vysoce kvalitní, u slohů jsme oceňovali malé množství pravopisných a morfologických chyb. Ty se objevily zejména v užívání přivlastňovacích zájmen a tvarů zájmena *jenž*, v několika pracích se objevily i interpunkční nedostatky. Postrádali jsme však, jak už bylo řečeno, u značné části soutěžících originalitu a schopnost imaginace. Na druhou stranu nás velice potěšila schopnost lingvistického uvažování v širších souvislostech při řešení jazykových úkolů a v tom, že se soutěžící projeví jako zdatní řečníci, jsme konstatovali značný posun oproti minulým ročníkům.